

Primljeno: 11.5.2023.

Prihvaćeno: 26.7.2023.

DOI: <https://doi.org/10.36506/av.66.5>

Monika Banić

Hrvatski državni arhiv

Zagreb, Hrvatska

mbanic@arhiv.hr

AGRARNA REFORMA U HRVATSKOJ 1945.-1948.: ARHIVISTIČKA PERSPEKTIVA

UDK: 332.2.021.8(497.5)“1945/1948“

325.3(497.5)“1945/1918“

94(497.5):332.02:63(043.3)

Prethodno priopćenje

U radu su opisani problemi i postupak arhivističkoga sređivanja dijela gradiva koje je nastalo radom Odjela za agrarnu reformu i kolonizaciju u okviru Ministarstva poljoprivrede i šumarstva NRH (1945.-1947.) i njegova sljednika Ministarstva poljoprivrede NRH (1947.-1951.). Gradivo je izdvojeno u poseban fond (HR-HDA-1167. Ministarstvo poljoprivrede NRH. Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju) te se u radu problematizira sređivanje jedne od njegovih serija (HR-HDA-1167.6. Provedba agrarne reforme), koja sadrži odluke oblasnih, okružnih, kotarskih i gradskih komisija dostavljane spomenutim ministarstvima te odluke koje su vezano za svoju nadležnost donijeli Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva i njegov sljednik Ministarstvo poljoprivrede u razdoblju 1945.-1951. godine. Nakon detaljnoga uvida u navedenu seriju fonda utvrđeno je da je, radi postizanja ujednačenije strukture gradiva koja bi rezultirala lakšim pretraživanjem odluka, u njemu potrebno napraviti veće intervencije. Rad govori o razlozima za djelomičnu izmjenu postojeće strukture, tijeku rada na seriji fonda i pronađenim rješenjima za sređivanje s uputama za pretraživanje.

***Ključne riječi:** agrarna reforma; agrarne odluke; Ministarstvo poljoprivrede NRH; Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju; agrarni objekti; agrarni subjekti; dodjela zemlje; agrarni odnosi; sređivanje arhivskoga gradiva*

1. Uvod

Gradivo Odjela za agrarnu reformu i kolonizaciju, koje je nastalo u okviru Ministarstva poljoprivrede i šumarstva NRH (1945.-1947.) i njegova sljednika Ministarstva poljoprivrede NRH (1947.-1951.) prepoznato je kao vrlo važno za dokazivanje prava nad nekretninama, prvenstveno nad agrarnim zemljištem, koje je različitim agrarnim postupcima i odlukama oduzimano i dodjeljivano fizičkim i pravnim osobama. Preuzeto je u više akvizicija¹ kao dio gradiva spomenutih stvaratelja, koji su pokrenuli i dovršili postupak agrarne reforme, a zbog svoje posebne važnosti izdvojeno je u poseban fond. Ovim radom obrađuje se jedna serija fonda, nastala većinom u razdoblju 1945.-1948., a manjim dijelom i kasnije (do 1951.), koja sadrži odluke koje su donosile nadležne agrarne komisije na kotarskim i okružnim, tj. oblasnim razinama, za njih vezane odluke koje su donosila spomenuta ministarstva te evidencije u kojima su odluke bile registrirane.

Gradivo je više puta sređivano. Budući da je prema zapisnicima o primopredaji gradiva teško detaljno utvrditi kakvo je točno bilo stanje prilikom zaprimanja gradiva, a i da se na fondu u nekoliko navrata prethodno radilo, prilikom ovoga sređivanja oslanjalo se je na trenutačno stanje koje je zatečeno te su na temelju njega tražena najbolja rješenja da bi se postignulo što lakše pretraživanje odluka. Prema zatečenoj strukturi, gradivo nije bilo u potpunosti podijeljeno prema evidencijama, nego prema ishodu odluke koja je donesena, tj. podijeljeno na evidentirane pozitivne, neevidentirane pozitivne i negativne odluke. U nizove negativnih odluka izdvajane su i evidentirane pozitivne odluke koje su drugostupanjskim postupcima preinačene. Kasnijom usporedbom utvrđeno je da to možda i nije najbolja podjela jer sugerira ishod konačne odluke, a spajanjem drugostupanjskih odluka s pripadajućim prvostupanjskim utvrđeno je da su neke od odluka nakon žalbi izmijenjene te iz pozitivnih preinačene u negativne i obrnuto, iako to ponekad nije zabilježeno u postojećim evidencijama. Upravo su drugostupanjске odluke predstavljale velik problem prilikom sređivanja gradiva. One su manjim dijelom bile odložene uz pripadajuće prvostupanjске, a ostatak je bio izdvojen u zasebnim podserijama. Bilo je potrebno ujednačiti gradivo kako bi se dobio lakši uvid u konačan ishod odluke te je naposljetku odlučeno da bi se pretraživanje znatno olakšalo kada bi se sve drugostupanjске odluke povezale s postojećom prvostupanjskom odlukom, evidentirane odluke odložile prema eviden-

¹ Hrvoje Jakab, "Ministarstvo poljoprivrede Narodne Republike Hrvatske (1947-1951)," (sumarni inventar fonda, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2016, dopune 2020), str. 9.

ciji bez obzira na konačan ishod odluke, a neevidentirane odluke, također neovisno o ishodu, odložile u podserije neevidentiranih odluka, i to najčešće prema abecednom kriteriju. Gradivo svake komisije koja je provodila reformu izdvojeno je u zasebnu podseriju te je dalje podijeljeno na podserije prema postupcima koji su provođeni prilikom provođenja reforme – na odluke o utvrđivanju agrarnih objekata, odluke o utvrđivanju agrarnih subjekata, odluke o dodjeli te odluke o utvrđivanju agrarnih odnosa feudalnoga karaktera. Gradivo svakoga od tih postupaka podijeljeno je na evidentirane i neevidentirane odluke. Spojene su sve drugostupanjske odluke za koje je utvrđeno na koju se prvostupanjsku odluku odnose, a one za koje nisu pronađene pripadajuće prvostupanjske odluke izdvojene su u zasebne podserije.

2. O agrarnoj reformi nakon Drugoga svjetskoga rata i tijelima za provođenje reforme

Agrarna reforma provođena je nakon Drugoga svjetskoga rata s namjerom da se uspostave pravedniji vlasnički odnosi na poljoprivrednom zemljištu. Reforma se je sastojala od tri, odnosno četiri osnovna postupka – postupka utvrđivanja objekata, postupka utvrđivanja subjekata te postupka dodjele zemlje agrarnim interesentima i u razne javne svrhe. Postupkom o utvrđivanju objekata utvrđivano je koja zemlja na temelju propisanih zakona ulazi u Zemljišni fond agrarne reforme, tj. koja će zemlja biti podijeljena agrarnim subjektima (fizičkim osobama) ili pravnim osobama. Postupkom o utvrđivanju subjekata odlučivalo se je tko će dobiti zemlju i u kojoj količini, a postupkom dodjele zemlja je dodijeljena agrarnim subjektima ili raznim pravnim osobama, najčešće narodnim odborima. Na području Dalmacije i Istre, koje su u prethodnim razdobljima pripadale drugim upravama u odnosu na kontinentalnu Hrvatsku,² provoden je i postupak ukidanja feudalnih odnosa agrarnoga karaktera u Dalmaciji, tj. postupak ukidanja napoličarskih odnosa i ukidanja prinudnih dražbi na području Istre.³ Osnovno načelo na temelju kojega je reforma provođena bilo je da zemlja pripada onima koji ju obrađuju, pri čemu su svi članovi domaćinstva kojima je zemlja dodijeljena ostvarili jednaka suvlasnička prava te je zemlja u slučaju dodjele ili priznavanja postojanja feudalnoga odnosa prelazila u privatno vlasništvo obrađivača.

O agrarnoj reformi provođenoj 1945.-1948. pisali su brojni autori, uglavnom pišući o određenim temama iz povijesne perspektive ili analizirajući podatke za određena područja. Autor Stipan Trogrlić tako je u svojim radovima pisao o provođenju reforme na području Istre u kontekstu odnosa Katoličke crkve i no-

² Zdenka Šimončić-Bobetko, "Agrarno pitanje u Dalmaciji između dva rata (1918-1941)," *Povijesni prilozi* 8, br. 8 (1989): str. 93-99.

³ Stipan Trogrlić, "Napetosti i sukobi između Katoličke crkve u Istri i Oblasnog Narodnog odbora za Istru 1945.-1947.," *Historijski zbornik* 67, br. 2 (2014): str. 333-334.

voosnovanih državnih tijela.⁴ Tomislav Car bavio se je oduzimanjem posjeda Srpskoj pravoslavnoj crkvi na pakračkom području,⁵ a Slađana Josipović Batorek usredotočila se je na provedbu agrarne reforme na crkvenim posjedima đakovačkoga područja.⁶ Agronom Draško Dobronić bavio se je promjenama agrarnoga nazivlja, oslanjajući se jednim dijelom i na zakonodavstvo u vezi s agrarnom reformom u razdoblju 1945.-1947.⁷ Ante Laušić stavio je agrarnu reformu u kontekst migracijskih procesa.⁸ Autor koji je detaljno i sustavno obradio temu agrarne reforme provedene nakon Drugoga svjetskoga rata bio je Marijan Maticka, čije istraživanje obuhvaćeno u knjizi *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj od 1945. do 1948.* može poslužiti kao najbolja polazišna točka za istraživanje okolnosti i rezultata reforme, a temom se je bavio i u brojnim člancima.⁹ Pitanje agrarne reforme u razdoblju između dva svjetska rata obradila je Zdenka Šimončić-Bobetko te su njezini radovi dobro polazište za shvaćanje konteksta kasnije provedene reforme.¹⁰

Prvi doneseni poslijeratni zakon o agrarnoj reformi na području Jugoslavije izglasala je Privremena narodna skupština DF Jugoslavije 23. kolovoza 1945. godine. Na temelju toga zakona doneseni su zakoni na razini federalnih jedinica.

⁴ Stipan Trogrlić, "Katolička crkva u Istri i agrarna reforma (1946.-1948.) – primjer Pazinskog dekanata," *Tabula* 12 (2014): str. 245-255; Trogrlić, "Napetosti i sukobi između Katoličke crkve u Istri i Oblasnog Narodnog odbora," str. 323-343.

⁵ Tomislav Car, "Agrarna reforma i oduzimanje imovine Srpskoj pravoslavnoj crkvi na području Pakračke eparhije 1945.-1948. godine," *Časopis za suvremenu povijest* 43, br. 2 (2011): str. 521-550.

⁶ Slađana Josipović, "Provedba agrarne reforme na crkvenim posjedima u Đakovačkom dekanatu 1945.-1948.," *Scrinia Slavonica* 12 (2012): str. 295-322; Slađana Josipović, "Provedba Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji na posjedima Kongregacije sestara sv. Križa u Đakovu," *Zbornik Muzeja Đakovštine* 9 (2009): str. 51-68.

⁷ Draško Dobronić, "Prilog poznavanju terminoloških promjena osnovnih agrarnih pojmova," *Sociologija i prostor* 75-76 (1982): str. 27-43.

⁸ Ante Laušić, "Osnovne značajke kolonizacijskih procesa na jugoslavenskom prostoru 1918-1948," *Migracijske i etničke teme* 5, br. 1 (1989): str. 27-42.

⁹ Marijan Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj od 1945. do 1948.* (Zagreb: Školska knjiga, 1990); Marijan Maticka, "Sudjelovanje Hrvatske u saveznoj kolonizaciji 1945-1948. godine," *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 11 (1981): str. 289-322; Marijan Maticka, "Organi za provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Jugoslaviji (1945-1948)," *Arhivski vjesnik* 31 (1987): str. 29-37; Marijan Maticka, "Društvene promjene na selu u Hrvatskoj u vrijeme provođenja agrarne reforme i kolonizacije (1945-1948)," *Časopis za suvremenu povijest* 9, br. 2 (1977): str. 69-79; Marijan Maticka, "Uvjeti i okolnosti za provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Hrvatskoj 1945. godine," *Časopis za suvremenu povijest* 10, br. 2 (1978): str. 5-15; Marijan Maticka, "Kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948. godine," *Časopis za suvremenu povijest* 19, br. 2 (1987): str. 27-53; Marijan Maticka, "Razrješenje kolonatskih odnosa u agraru Dalmacije (1945-1948)," *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 21 (1988): str. 137-144; Marijan Maticka, "Zemljovlasnički odnosi u Hrvatskoj od 1945. do 1953.," *Sociologija i prostor* 125-126 (1994): str. 191-201.

¹⁰ Šimončić-Bobetko, "Agrarno pitanje u Dalmaciji između dva rata," str. 91-141; Zdenka Šimončić-Bobetko, "Agrarna reforma na području Hrvatskog zagorja, Međimurja i Podravine u međuratnom razdoblju (1918-1941)," *Povijesni prilozi* 7, br. 7 (1988): str. 31-76.

U Hrvatskoj je to bio Zakon o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Federalne Hrvatske objavljen u studenom 1945. godine. U 1946. godini donesen je Zakon o izmjenama Zakona o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Federalne Hrvatske te Zakon o ukidanju agrarnih odnosa feudalnog karaktera na području Dalmacije i Hrvatskog Primorja. Do protezanja zakona NRH na Istru, tj. potpisivanja pariškoga mirovnoga ugovora, kojim je Italija, osim drugih ratnih stečevina, Jugoslaviji vratila i Istru, tamo je provedena odluka Oblasnoga narodnoga odbora za Istru o uređenju agrarnih odnosa i poništenju dražbi, koja je bila usvojena 26. studenoga 1946. godine. U 1947. godini, nakon proglašenja Ustava NR Hrvatske, Zakon o provođenju agrarne reforme i Zakon o ukidanju agrarnih odnosa feudalnog karaktera ponovno su usvojeni u Saboru NRH, uz neznatne stilske razlike u odnosu na prethodno donesene zakone. Opširnije i detaljnije o zakonodavnom okviru pisao je Marijan Maticka kroz analizu cjelokupne reforme.¹¹

Poslovi agrarne reforme i kolonizacije neposredno nakon rata bili su u nadležnosti Ravnateljstva za agrarnu reformu i kolonizaciju pri Predsjedništvu Vlade Hrvatske. Ono je u kolovozu 1945. priključeno Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva. U rujnu iste godine doneseno je rješenje da se unutar Ministarstva poljoprivrede i šumarstva osnuje Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju, koji je bio glavno nadležno tijelo za nadziranje i provođenje agrarne reforme na području Hrvatske. Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva NRH, kasnije Ministarstvo poljoprivrede NRH, djelovalo je kao najviše republičko tijelo za provođenje reforme. Donosilo je odluke najvišega stupnja te je bilo zaduženo za prikupljanje, sistematizaciju i evidentiranje odluka koje su nastale djelovanjem komisija na nižim, tj. kotarskim i gradskim te oblasnim i okružnim razinama.¹²

Prvostupajnske odluke u pravilu su donosile kotarske, tj. gradske komisije. Kao savjetodavno tijelo kotarskim komisijama djelovali su mjesni odbori agrarnih interesenata, koje su birali interesenti s područja mjesnih narodnih odbora. Njihova je zadaća bila i odabir dva člana u pojedinoj agrarnoj komisiji. Preostala tri člana agrarnih komisija birale su skupština za gradske, tj. narodni odbor kotara za kotarske komisije.¹³ Okružne, tj. oblasne komisije bile su zadužene za rješavanje žalbi na drugostupajnskoj razini, osim kada je bila riječ o crkvenim posjedima, o čemu će biti govora kasnije u tekstu.

Određeni broj komisija koje su djelovale u većim gradovima imale su zasebne kotarske i gradske komisije. Kotarske i gradske komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju djelovale su u sljedećim gradovima: Bjelovar, Čakovec, Dubrovnik, Karlovac, Koprivnica, Osijek, Petrinja, Pula, Split, Sušak, Šibenik, Varaždin,

¹¹ Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija*, str. 46-54.

¹² Maticka, "Organi za provođenje agrarne reforme," str. 32-33.

¹³ Maticka, "Organi za provođenje agrarne reforme," str. 34.

Vukovar, Zadar i Zagreb. Prema podacima o likvidaciji komisija, uz kotarsku, postojala je i Gradska komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju Rijeka, ali ona tijekom svojega postojanja nije imala proveden nijedan agrarni postupak.¹⁴ Na području Rovinja djelovala je samo Gradska komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju.

Zakon o teritorijalnoj podjeli NRH iz 1947.¹⁵ unio je brojne promjene u organizaciju rada agrarnih komisija. Tako je, primjerice, iz obavijesti Ministarstva poljoprivrede i šumarstva 5735-VII-1947 od 5. veljače 1947. vidljivo da je odlukom Okružne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju Osijek 589/47 od 22. siječnja 1947. provedeno spajanje Kotarske komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju Batina u Zmajevcu s Kotarskom komisijom za agrarnu reformu i kolonizaciju Darda u jednu kotarsku komisiju pod nazivom Kotarska komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju Beli Manastir za kotareve Darda i Batina.¹⁶

Kotarska komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju Benkovac nakon nove administrativne podjele preuzela je dio nadležnosti na području djelovanja komisija Biograd na Moru i Kistanje.¹⁷ Nadležnost nad područjem djelovanja komisije Kistanje, prema napomenama u arhivskom gradivu, preuzele su i komisije Šibenik i Knin.¹⁸

Iz dopisa Kotarske komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju Delnice Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva 38731-VII-1948 vidljivo je da su pripojenjem kotara Čabar i djelomično kotara Vrbovsko u kotar Delnice godine 1947. likvidirane komisije Čabar i Vrbovsko te je njihove poslove preuzela kotarska komisija Delnice.¹⁹

Nakon što je likvidirana kotarska komisija Novi Marof, njezine poslove preuzele su komisije u Križevcima, Ludbregu, Svetom Ivanu Zelini i Varaždinu.²⁰

¹⁴ HR-HDA-1167. Ministarstvo poljoprivrede NRH, Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju, Likvidacijski zapisnik za KKARK Rijeka/Opatija.

¹⁵ Zakon o administrativno-teritorijalnoj podjeli Narodne Republike Hrvatske, NN 60/1947.

¹⁶ HR-HDA-1167. Ministarstvo poljoprivrede NRH, Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju, Likvidacija KKARK Beli Manastir.

¹⁷ HR-HDA-1167. Ministarstvo poljoprivrede NRH, Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju, Likvidacija KKARK Benkovac.

¹⁸ HR-HDA-1167. 6.1.13.1., Ukidanje agrarnih odnosa feudalnog karaktera, Evidencija Dalmatinski agrar I, str. 60-68 i HR-HDA-1167. 6.1.13.2., Ukidanje agrarnih odnosa feudalnog karaktera, Evidencija Dalmatinski agrar II i Primorje, str. 8-10.

¹⁹ HR-HDA-1167. Ministarstvo poljoprivrede NRH, Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju, Likvidacija kotarskih i gradskih komisija – Čabar.

²⁰ HR-HDA-1167. Ministarstvo poljoprivrede NRH, Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju, Likvidacija kotarskih i gradskih komisija – Križevci.

Nakon ukidanja kotara Okučani, neka su njegova područja pripala susjednim kotarima: Nova Gradiška, Novska, Pakrac, pa tako i nadležnost pripadajućih kotarskih komisija za navedena područja.²¹ Arhivu agrarne komisije iz Okučana nakon njezina ukidanja preuzela je kotarska komisija Novska.²²

Kotarska komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju Pag pripojena je Kotarskoj komisiji za agrarnu reformu i kolonizaciju Rab, tako da su za vrijeme postojanja kotarske komisije Pag provedeni samo postupci o utvrđivanju agrarnih objekata i subjekata.²³

Poslove iz nadležnosti djelovanja kotarske komisije Sunja nakon ukidanja kotara Sunja preuzela je kotarska komisija Petrinja te manjim dijelom komisije Kostajnica i Sisak.²⁴

Kotarska komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju Zadar, prema zapisniku o likvidaciji, prošla je tri faze rada – prije i nakon pripojenja komisije Biograd na Moru te fazu nakon pripojenja Gradske komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju Zadar.²⁵

Kotarska komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju Janjina djelovala je na području poluotoka Pelješca. Iz zapisnika o likvidaciji agrarnih komisija Dubrovnik i Korčula vidljivo je da je djelovala do lipnja 1947., kada navedene dvije komisije preuzimaju njezine poslove.²⁶

Nadležne okružne, tj. oblasne komisije koje su djelovale na području NRH bile su kako slijedi: Okružna komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju Osijek, Okružna komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju Bjelovar, Okružna komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju u Karlovcu, Okružna komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju u Sušaku, Okružna komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju u Daruvaru, Okružna komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju u Zagrebu, Okružna komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju u Sisku, Okružna komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju u Slavanskom Brodu, Okružna komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju Gospić, Okružna komisija za agrarnu refor-

²¹ HR-HDA-1167. Ministarstvo poljoprivrede NRH, Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju, Likvidacija kotarskih i gradskih komisija – Pakrac.

²² HR-HDA-1167. Ministarstvo poljoprivrede NRH, Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju, Likvidacija kotarskih i gradskih komisija – Nova Gradiška.

²³ HR-HDA-1167. Ministarstvo poljoprivrede NRH, Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju, Likvidacija kotarskih i gradskih komisija – Rab.

²⁴ HR-HDA-1167. Ministarstvo poljoprivrede NRH, Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju, Likvidacija kotarskih i gradskih komisija – Kostajnica.

²⁵ HR-HDA-1167. Ministarstvo poljoprivrede NRH, Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju, Likvidacija kotarskih i gradskih komisija – Zadar.

²⁶ HR-HDA-1167. Ministarstvo poljoprivrede, Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju, Likvidacija kotarskih komisija – Dubrovnik i Likvidacija kotarskih komisija – Korčula.

mu i kolonizaciju u Varaždinu, Oblasna komisija za Istru u Pazinu te Oblasna komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju Split. Oblasne komisije djelovale su s jednakim ovlastima kao i okružne komisije.

3. Problemi sređivanja gradiva različitih agrarnih postupaka

Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva za svaku je kotarsku i gradsku komisiju koje su provodile agrarnu reformu vodilo evidencije zaprimljenih odluka te sistematiziralo odluke prema komisijama kako su zaprimane. U pravilu su evidentirane samo pozitivne odluke, iako postoji i velik broj pozitivnih odluka koje nisu unesene u evidencije. Gradivo je podijeljeno na 106 abecednim redom odloženih kotarskih i gradskih komisija, od kojih neke zbog teritorijalne i administrativne reorganizacije nisu zadržale kontinuitet rada tijekom cijeloga razdoblja provođenja reforme. Prema zapisnicima o likvidaciji komisija, u Hrvatskoj je posao završilo 97 kotarskih komisija te 12 komisija sa statusom okružne komisije.²⁷

Ukidanje i spajanje nekih komisija zbog promjena u teritorijalnoj i administrativnoj organizaciji na području Hrvatske bilo je otežavajuća okolnost prilikom sređivanja gradiva fonda zbog osmišljavanja sustava organizacije gradiva. Primjerice, za kotarsku komisiju Batina zadržane su evidencije pod imenom navedene komisije, a za kotarsku komisiju Beli Manastir nastavljaju se voditi evidencije pod imenom bivše Kotarske komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju Darda. Zato su i odluke koje je donosila potonja komisija označavane različitim nazivima: komisija Darda, Darda u Belom Manastiru, komisija za kotareve Batina i Darda u Belom Manastiru te naposljetku kotarska komisija u Belom Manastiru. Zadarska komisija donosila je kasnije odluke na temelju žalbi koje se odnose na prvostupanjske odluke komisije Biograd na Moru te je detaljnim uvidom u gradivo utvrđeno da je nemali broj odluka koje se odnose na biogradske prvostupanjske odluke neevidentirano u gradivu zadarske komisije, te je gradivo bilo, pogotovo u slučaju drugostupanjskih odluka koje se odnose na razrješenje feudalnih odnosa, dosta teško za pretraživanje. Jedina ukinuta kotarska komisija za koju nisu pronađene nikakve evidencije bila je Kotarska komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju Janjina na poluotoku Pelješcu. Postojeće odluke koje je ta komisija donijela prije nego što je ukinuta unesene su u evidencije komisija za Korčulu i Dubrovnik. Na obrascima odluka donesenima za vrijeme postojanja komisije Janjina ime je ukinute komisije.

Prilikom sređivanja nastojali smo u potpunosti pratiti postojeće evidencije u kojima su bile zabilježene pojedine odluke. Odluke koje su nove komisije preuzele od ukinutih u pravilu nisu zasebno evidentirane u novim komisijama,

²⁷ Matica, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj*, str. 59.

osim u slučaju kotarske komisije Janjina i nekih pojedinačnih slučajeva, koji su u evidencijama i naznačeni točnom vezom, a s obzirom na to da za njih postoje evidencije prvotnih komisija te je prilikom uvida u gradivo utvrđeno da su najvećim dijelom i dalje u gradivu prvotnih komisija, odlučeno je da se, usprkos napomenama o prijelazu odluka koje su u evidencijama bez točno navedenih veza, ostave na postojećem mjestu u strukturi radi lakšega pretraživanja prema evidencijama. Iznimka su odluke uz koje su upisane precizne veze o preuzimanju odluke s navedenim evidencijskim brojem pod kojim se odluka nalazi u drugoj komisiji, ali takvih je slučajeva razmjerno malo. Također, kriterij odlaganja odluka prema evidencijama zadržan je i kod odluka koje su, nakon što su ukinute, bile izdvojene iz niza u posebne cjeline uz napomenu u evidencijama “u poseban omot”. Prema načelu prvobitnoga reda, gradivo bi trebalo sređivati prema pravilima koja su primjenjiva za vrijeme njegova nastanka, pa možemo pretpostaviti da je time u manjoj mjeri prekršeno to načelo. Ali ako prvobitni red smatramo uvjetom za uporabljivost “registraturnih pomagala” (tj. evidencija),²⁸ u ovom slučaju zapravo možemo reći da smo izvornim pomagalima i postojećim popisima vratili prvotnu namjenu i vrijednost. Te su odluke uglavnom bile “utopljene” u podserijama s često većom količinom neevidentiranih odluka te je procijenjeno da zbog lakšega pretraživanja u ovom slučaju vrijedi prekršiti to načelo. Zbog neujednačenosti u vođenju evidencija Ministarstva, jedan dio evidencija bio je uz gradivo pojedinih postupaka u pripadajućoj komisiji, a drugi u zbirnim knjižnim (uvezanim) popisima napravljenim prema nadležnostima okružnih i oblasnih komisija. Može se na prvu činiti da takav kriterij možda i nije najbolji odabir, ali na kraju se je pokazao kao najbolji i najdosljedniji od svih drugih opcija. Odluke za koje evidencije nisu vođene odložene su prema različitim kriterijima, najčešće abecednim redom. Rezultat takvih kriterija sređivanja bilo je dijeljenje svakoga postupka u pojedinoj podseriji na tri osnovne podserije – *Evidencija odluka* o određenom postupku s popisima odluka, *Odluke* o određenom postupku, koja sadrži odluke koje su evidentirane, te *Ostale odluke*, to jest odluke koje nisu upisane u postojeće popise, s time da ne postoji u svakoj komisiji i za svaki postupak svako od navedenoga gradiva.

Radi olakšanja pretraživanja i smanjivanja mogućnosti grešaka prilikom pretrage, odlučeno je da će se spojiti sve drugostupanjske i prvostupanjske odluke, koje su donesene nanovo nakon uloženih žalbi ako one postoje, s prvotno donesenim prvostupanjskima na koje se odnose, te su one spojene gdje je god bilo moguće utvrditi povezanost. Uz neke prvostupanjske odluke u gradivu su se već nalazile drugostupanjske i kasnije odluke, ali većina ih je bila odložena u zasebnim podserijama. Prilikom sređivanja nije utvrđeno zašto su odluke prvotno odlagane nedosljedno na taj način. Naime, u nekim je slučajevima bila riječ o drugostu-

²⁸ Sergij Vilfan, “Sređivanje arhivske građe: 1. Sređivanje,” u *Priručnik iz arhivistike*, ur. Bernard Stulli (Zagreb: Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, 1977), str. 115-116.

panjskim odlukama kojima su osnažene prvostupanjske, a u nekima o drugostupanjskim odlukama kojima su ukinute prvostupanjske, zbog čega je, bez detaljnoga uvida u često veću količinu gradiva različitih podserija bilo moguće previdjeti koja je odluka u konačnici donesena. Za znatan dio prvostupanjskih odluka koje su ukinute drugostupanjskima donesene su nove prvostupanjske odluke pod istim brojevima. Te su odluke u strukturi koja je zatečena prilikom sređivanja najčešće bile u različitim podserijama. U nekim slučajevima, kada su drugostupanjskim odlukama ukinute prvostupanjske, nove prvostupanjske odluke nisu bile donesene, nego su drugostupanjske vrijedile kao konačne. Druga mogućnost za sređivanje gradiva bila je ujednačiti gradivo izdvajanjem drugostupanjskih odluka koje su bile odložene uz prvostupanjske te stvoriti podserije koje bi tvorile samo prvostupanjske i samo drugostupanjske odluke, što bi vjerojatno bitno ubrzalo i olakšalo arhivistički posao, ali i otežalo svako buduće pretraživanje zbog potrebe pretraživanja više različitih podserija kako bi se dobio uvid u cjeloviti slučaj u vezi s pojedinom odlukom.

Spajanje povezanih odluka bila je najveća i najdugotrajnija intervencija u gradivo. Isto je odlučeno i za sudske spise, koji u najvećoj mjeri sadrže zaključke i rješenja o sudskim uknjižbama i pozivaju se na odluke koje su donijele agrarne komisije ili Ministarstvo, te na raznu prepisku koja sadrži važne podatke, a u vezi je s konkretnom odlukom. Naime, određeni dio sudskih spisa koje je Ministarstvo primalo na znanje bio je uz pripadajuće odluke, a dio sudskih spisa bio je odvojen u posebnim podserijama. Uz neke odluke bila je veća ili manja količina pripadajuće prepiske, a dio je prepiske bio odvojen u zasebnim podserijama. Poseban problem predstavljale su neevidentirane odluke o utvrđivanju objekata za crkvene posjede, za koje su kao prvostupanjska tijela djelovale nadležne oblasne, tj. okružne komisije te drugostupanjske odluke u postupku ukidanja agrarnih odnosa feudalnoga karaktera, o čemu je više govora u sljedećim poglavljima.

3.1. Postupak utvrđivanja objekata

Komisije koje su provodile postupak o utvrđivanju objekata utvrđivale su koje fizičke i pravne osobe posjeduju količinu zemlje veće od one predviđene zakonima i o provođenju agrarne reforme te je na temelju njihovih odluka zemlja koja je proglašena viškom ušla u Zemljišni fond agrarne reforme i kolonizacije te dalje podijeljena agrarnim interesentima ili u različite javne svrhe. U Zemljišni su fond na temelju odluka o utvrđivanju objekata ulazili i zemljišni posjedi banaka, poduzeća, dioničarskih društava i drugih privatno-pravnih osoba, zemljišni posjedi crkvenih i vjerskih ustanova, posjedi kojih su vlasnici nestali za vrijeme Drugoga svjetskoga rata, a za sobom nisu ostavili nasljednike, konfiscirani posjedi državljana Njemačkoga Reicha i osoba njemačke narodnosti te narodnih neprijatelja i drugih osoba te zemljišni posjedi koje su kolonisti ostavili u kraju iz kojega su odselili. Bez obzira na razlog utvrđivanja objekata, sve su odluke eviden-

tirane zajedno u istim popisima te je u svakoj pojedinačnoj odluci naveden članak zakona prema kojemu se posjed utvrđuje objektom.

Za postupak utvrđivanja objekata najčešće su vođene dvije vrste evidencija. Prvi dio evidencija popisi su objekata za svaku pojedinu komisiju zasebno koji su u pravilu započinjali brojem 1 i završavali brojem ovisno o količini tako evidentiranih odluka. Pojedinačne evidencije koje se odnose na određenu komisiju i imaju uobičajeni tekući niz brojeva u sastavu su gradiva u pripadajućim podserijama. Ako su na nekom području djelovale i kotarska i gradska komisija, odluke su u tim popisima u pravilu evidentirane zajedno, s time da je uz odluku gradske komisije stavljena bilješka "g", kako pokazuje primjer s područja Đakova (Slika 1). U nekim je slučajevima očito da je izvorna evidencija postojala jer su odluke evidentirane i odložene prema postojećim evidencijskim brojevima, ali evidencije nisu pronađene u gradivu.²⁹

Slika 1. Dio Evidencije odluka o utvrđivanju objekata na području gradske i kotarske komisije Đakovo. HR-HDA-1167.6.2.23.1.1.

Drugi dio evidencija odluka o utvrđivanju agrarnih objekata upisan je u zbirne knjižne popise koji su napravljeni prema nadležnostima okružnih i oblasnih komisija. U svakoj knjizi nalaze se popisi odvojeno za kotarske i gradske komisije za koje je bila zadužena pojedina okružna ili oblasna komisija. U tim su knjigama odluke također evidentirane od broja 1, ali odluke u gradivu nisu bile u tom nizu. Crvenom linijom u knjizi za svaku pojedinu komisiju označeno je

²⁹ Usp. HR-HDA-1167.6.2.5.1., Bjelovar, Utvrđivanje agrarnih objekata.

mjesto u nizu odakle odluke u stvarnosti, tj. u gradivu započinju, te je uvidom u gradivo uistinu utvrđeno da odluke započinju i odložene su u nizu prema broju ispod crvene linije, a taj se niz nakon crvene linije nastavlja s brojkama 00. Dakle, odluke u tom nizu u pravilu ne započinju od broja (00)1, nego od "00", upisa koji je crvenom linijom razdvojen od prethodnoga dijela popisa. Zbog toga je za postupak o utvrđivanju objekata prilikom pretrage potrebno napraviti uvid u obje evidencije. Primjerice, za Kotarsku komisiju za agrarnu reformu i kolonizaciju Orahovica zasebno su evidentirane odluke o utvrđivanju objekata pod brojevima 1-193 i taj se popis nalazi u pripadajućoj podseriji Kotarske komisije za ARK Orahovica (Slika 2).

Kot. Orahovica Objekti

1. ~~Stjepan Stjepanović~~ Emil Ref. 11. prosinac 1945-1948 / 66
2. ~~Stjepan Stjepanović~~ Ome 1948-11-1948
3. ~~Kompare Dora~~ 16. prosinac 1945-1948
4. ~~Sop. prva parohija Orahovica~~
5. ~~Rt. Sop. Orahovica~~
6. ~~Samostan pri sv. Nikolu - Manastir~~ 1948-11-1948
7. ~~Rt. Sop. Pericane~~
8. ~~Miran Ivan~~
9. ~~Džef. Ivan~~
10. ~~Nikol. Ferdinand - Sop. Orahovica~~
11. ~~Kugelman bla. - Radil. Ivan~~
12. ~~Miroslav Ivan~~
13. ~~Miroslav Ivan - Sop. Orahovica~~
14. ~~Vojanović Antonija~~ 1948-11-1948
15. ~~Mirko Radil~~ 1948-11-1948
16. ~~Stjepan Stjepanović~~ 1948-11-1948
17. ~~Stjepan Stjepanović~~
18. ~~Stjepan Stjepanović~~
19. ~~Stjepan Stjepanović~~ Emil Ref. 11. prosinac 1945-1948
20. ~~Stjepan Stjepanović~~
21. ~~Stjepan Stjepanović~~
22. ~~Stjepan Stjepanović~~ Emil Ref. 11. prosinac 1945-1948
23. ~~Stjepan Stjepanović~~
24. ~~Stjepan Stjepanović~~
25. ~~Stjepan Stjepanović~~
26. ~~Stjepan Stjepanović~~
27. ~~Stjepan Stjepanović~~ Nije Zf I od 1948-11-1948
28. ~~Stjepan Stjepanović~~ Nije Zf I od 1948-11-1948

Slika 2. Izvadak iz Evidencije odluka o utvrđivanju agrarnih objekata na području kotara Orahovica, u kojem su objekti popisani od broja 1 do 28 (u čitavoj evidenciji teku od broja 1 do broja 193). HR-HDA-1167.6.2.57.1.1.

46 Orahovica

51	7371	103-24.2	Stoković	banov. kralj. s. b.	1974-1975	
6	11177	177-24.2	Borac	voj. zapov.	1915	
3	11270	181-24.2	Mr. kralj	banov. s. b.	1915	
9	11385	179-24.2	Kanapel	obnov. p. kralj.	1915	
5	11324	172-24.2	Stoković	Stjepan	1915	
6	11437	173-24.2	Mr. vojv.	vojv. kralj.	1915	
7	11189	175-24.2	Kolar	Jelenc	1915	
8	11171	171-24.2	Lovic	Stjepan	1915	
9	11275	171-24.2	Platanić	ivan	1915	
10	11175	169-24.2	Buff	Fric	1915	
1	11184	177-24.2	Pull	Stjepan	1915	
2	11246	173-24.2	Štavel	Lovic	1915	
43	11183	176-24.2	Trg	Dion	1915	
4	11447	182-24.2	Borac	Kralj	1915	
5	11401	179-24.2	Šojat	Jura	1915	
104	23441	350-2.2	Borac	Kralj kralj.	1915	
2	24250	342-2.2	Šojat	Stjepan	1915	spajanje sa 6. 00164.
1	24106	355	Šli	Frano, Alka	1915	
3	24125	352	Buff	Javor, kralj.	1915	
113	24771	401	Bočković	Jura	1915	
1	25433	377	Šušteršič	Jura	1915	
1	25431	378	Šušteršič	Albert	1915	
3	27166	424	Babić	Jura	1915	
4	27117	402	Hilbert	Frano, kralj.	1915	
5	27358	440	Šušteršič	banov. s. b.	1915	
6	27118	271	Kralj kralj.	banov. s. b.	1915	
7	27165	405	Trg	Stjepan	1915	spajanje sa 6. 00164. Zabr. 11. 11. 1917.
113	27163	2507	Kralj	Kralj	1915	
119	31555	577	Šušteršič	Jura	1915	
120	34478	340	Kralj kralj.	banov. s. b.	1915	

Slika 3. Izvadak iz evidencije odluka o utvrđivanju agrarnih objekata kotarske komisije Orahovica, koji počinje brojem 00(166). U popisu se vide evidencijski brojevi odluka (prva kolona), urudžbeni brojevi MPŠ (druga kolona), izvorni brojevi odluka nadležne komisije (treća kolona), prezime i ime vlasnika posjeda (četvrta kolona), podatci o članku zakona na temelju kojega je odluka donesena (peta kolona) te podatci o količini zemlje. U posljednjoj koloni evidentirane su izmjene, dopune i spajanje odluka. HR-HDA-1167.6.1.7.1., Osijek, Evidencija odluka za kotarske i gradske komisije, Svezak 1.

Popisi koji se odnose na svaku komisiju posebno, a koji sadrže samo prezimena i imena objekata uz napomene o spajanju ili poništenju odluka, nastavljaju se popisima u zbirnim knjižnim evidencijama. U potonje evidencije unašani su i urudžbeni brojevi MPŠ, izvorni brojevi odluka nadležnih komisija, podatci o članku zakona na temelju kojega je odluka donesena, primjerice oznaka 3-b za posjede banaka, poduzeća dioničarskih društava i drugih privatno-pravnih osoba, 3-e za višak zemljišnoga posjeda iznad 3 hektara kojega vlasnici nisu seljaci, 3-f za posjede zemljišnih posjeda čiji su vlasnici nestali tijekom rata a nemaju nasljednika, 4-b za posjede narodnih neprijatelja, 4-d za kolonistički posjed i dr. (Slika 3).³⁰ U evidencijama je postojala i kolona s podacima o količini zemlje na koju se odluka odnosi, a posljednja se je kolona u pravilu odnosila na napomene o žalbama, izmjenama i spajanju odluka. Kao primjer možemo uzeti popis odluka o objektima za kotar Orahovica, u kojem su u zbirnoj knjižnoj evidenciji upisane odluke pod brojevima 00166-00564 (usp. Slika 4), iako u svim popisima ne postoje sve kolone s navedenim podacima (usp. Slika 5).

160	10280	169-10.E	Palf	Šte	4-a	37-1118
1	10289	177-10.E	Štill	Stjepan	4-a	7-11
2	10186	173-10.E	Štrasec	Pavo	4-a	3-305
3	10283	176-10.E	Trig	Ivan	4-a	7-700
4	15992	263-44.W	Bisera	Ana	3-f	154-242
5	17300	244-20.W	Šopal	Josip	3-b	20-41
166	23441	330-4.E	Biser	Šte, Karlo	3-f	2-270
167	22070	269-2.E	Štraka	Stjepan, Kruno	3-f	504 Spojena sa br. 00564
8	24706	355	Šli	Frano, Minka	3-f	2
9	24435	352	Šult	Čebor, Minka	3-f	9
170	26711	413	Božolac	Josip	3-f	400

Slika 4. Popisi odluka o utvrđivanju agrarnih objekata u knjižnim evidencijama započinju brojkama 00 u nizu koji započinje ispod crvene linije. Za kotarsku komisiju Orahovica, koju smo uzeli kao primjer, počinje odlukom koja se odnosi na Adolfa i Karla Bisera, evidencijski broj (00)166. Odluke koje su evidentirane prije crvene linije nisu odložene prema tomu knjižnomu popisu, nego prema posebnim popisima koji su uz svaku komisiju zasebno. HR-HDA-1167.6.1.7.1., Osijek, Evidencija odluka za kotarske i gradske komisije, Svezak 1.

³⁰ Usp. Zakon o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Narodne Republike Hrvatske, NN 111/1947.

Delnice 23

0061	507	Jakovac	Dragutin	3-e	
2	516	Stimac	Yonj	4-d	
XII 3	527	Trkoci	Ljubica	4-b	
XI 48	508	Stefanici	Ivan	4-b	
5	708	Slajdun	Mare	3-a	
6	671	Mauhar	Lulim	4-d	
7	667	.-	.-	4-d	
8	668	.-	Bovor	4-d	
9	669	Paolici	Grga	4-d	
10	670	Tomac	Dragutin	4-d	
1	665	.-	Filip	4-d	
2	668	.-	Lilka	4-d	Delnice + Čabar
I-III	664	.-	Petar	4-d	Starije 145
4	760	Stimac	Filip	4-d	
5	764	Tomac	Terza i Anton	4-d	
6	761	.-	Ljubica i djeca	4-d	
VI-VII	757	Benka i Stjepanica	Vrbarska	3-b	4 ^o Starije 149
VIII	756	Korać	Miko	3-f	4 ^o Starije 149 (1) mat.

Slika 5. Izvadak iz knjižne evidencije odluka o utvrđivanju agrarnih objekata za kotarsku komisiju Delnice s odlukama br. (00)61-(00)78. U čitavoj evidenciji teku od broja (00)39 do (00)78. U ovom popisu nema zasebne kolone s urudžbenim brojem MPŠ i kolone s količinom zemljišta. HR-HDA-1167.6.1.8., Hrvatsko primorje, Evidencija odluka za kotarske i gradske komisije.

I u ovom slučaju postoje iznimke, pa tako primjerice za kotarske komisije evidentirane u knjizi koja obuhvaća komisije s područja Istre, uključujući i područje Cresa i Lošinja,³¹ ne postoje zasebni popisi unutar svake pojedine komi-

³¹ HR-HDA-1167.6.1.12., Istra, Evidencija odluka za kotarske i gradske komisije.

sije, nego su odluke o utvrđivanju objekata evidentirane samo u zbirnim knjigama s 00 brojevima, i u tom slučaju evidentirane odluke započinju s 001.

Knjižne evidencije odluka o utvrđivanju objekata nisu u potpunosti dosljedno naslovljene prema imenima okružnih i oblasnih komisija, ali sadrže detaljna kazala s brojevima stranica za svaku pojedinu komisiju, zbog čega njihovo korištenje nije zahtjevno.³² Primjerice, knjiga pod naslovom *Banija* sadrži popise za kotarske komisije u nadležnosti Okružne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju Sisak, knjiga *Kordun* sadrži popise djelovanja iz nadležnosti Okružne komisije Karlovac, knjiga *Primorsko-goranska* sadrži popise iz nadležnosti djelovanja Okružne komisije Sušak.

Negativne odluke o utvrđivanju objekata, tj. odluke kojima se je utvrđivalo da zemlja ne ulazi u zemljišni fond agrarne reforme te odluke o utvrđivanju maksimuma nisu posebno evidentirane ako su takvima utvrđene kao prvostupanj-ske te su odlagane abecednim redom prezimena objekata. Također, utvrđeno je i da neke pozitivne odluke o utvrđivanju objekata nisu unesene u postojeće evidencije, te su najčešće odlagane u isti niz i prema istom kriteriju – kao odluke bez evidencija, u podserije pod naslovom *Ostale odluke o utvrđivanju agrarnih objekata*. Tamo gdje postoje i utvrđena je pripadnost, uz sve postojeće odluke odložene su drugostupajske odluke. Preostale drugostupajske odluke za koje nisu pronađene pripadajuće prvostupajnske odlagane su abecednim redom zajedno s ostalim neevidentiranim odlukama o utvrđivanju objekata. One u ovom postupku nisu predstavljale velik problem, kao što je bio slučaj s drugim postupcima, jer su žalitelji najvećim dijelom bili vlasnici posjeda koji su utvrđeni objektima, na koje glasi prvostupajnska odluka ili članovi njihovih obitelji, pa ih je jednostavno pretražiti prema prezimenima. Prilikom uvida u gradivo utvrđeno je da su neke evidentirane prvostupajnske odluke o utvrđivanju objekata koje su kasnijim odlukama poništene također bile odložene u potonji niz, ali s obzirom na to da one sadrže svoj evidencijski broj i lakše ih je pretražiti prema postojećim evidencijama, vraćene su na pripadajuće mjesto u numerirani niz.

Kao poseban problem u ovom postupku pokazale su se odluke o utvrđivanju objekata za posjede crkava, samostana (manastira), vjerskih i crkvenih ustanova te svjetovnih i vjerskih zaklada, jer je za te pravne osobe kao prvostupajnsko tijelo djelovala pripadajuća okružna, tj. oblasna komisija, a kao drugostupajnsko tijelo Ministarstvo poljoprivrede. Usprkos tomu, one su unesene u evidencije kotarskih i gradskih komisija prema teritorijalnoj pripadnosti. S obzirom na to da neke od njih nisu bile evidentirane, često se je događalo da su takve odluke odlagane u pogrešne komisije. U nekim slučajevima uočeno je da se prvostupajnske

³² Usp. HR-HDA-1167.6.1. Ministarstvo poljoprivrede Narodne Republike Hrvatske, Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju, Provedba agrarne reforme – odluke oblasnih, okružnih, kotarskih i gradskih komisija (abecednim redom), Evidencije odluka za kotarske i gradske komisije.

odluke nalaze u pripadajućoj komisiji, a da su drugostupanjske odložene u gradivo druge, najčešće teritorijalno bliske komisije. Gdje god je utvrđen takav slučaj, naknadnom provjerom teritorijalne i administrativne podjele, odluke su vraćene u pripadajuću kotarsku komisiju ili, u slučaju drugostupanjskih, povezane su s pripadajućim odlukama u gradivu odgovarajuće komisije.

3.2. Postupak o utvrđivanju subjekata

Postupak o utvrđivanju subjekata mogli bismo nazvati uvodnim postupkom prema postupku o dodjeli zemlje. Iz arhivističke perspektive, riječ je o najjednostavnijem postupku koji je rezultirao najjednačnijim gradivom. Za njega su u pravilu vođene uredne evidencije te je prilikom sređivanja pronađeno vrlo malo neevidentiranih odluka. Ako u komisiji postoje odluke o utvrđivanju subjekata koje nisu evidentirane, one su odložene u posebne podserije abecednim redom mjesta.³³ Tim su odlukama utvrđivani agrarni interesenti te za svakog pojedinačno količina zemlje koja im se prema postojećim zakonima ima dodijeliti. U najvećoj mjeri evidentirane su prema mjestima agrarnih interesenata, pa svaka odluka sadrži veći popis osoba iz toga mjesta kojima se ima dodijeliti zemlja. Za razliku od odluka o dodjeli zemlje, te odluke najčešće ne sadrže konkretne zemljišne čestice koje se dodjeljuju interesentima, nego su njima samo utvrđene osobe kojima se zemlja ima dodijeliti i njezina količina. Iznimka su pojedini slučajevi u kojima su odluke o utvrđivanju agrarnih subjekata i odluke o dodjeli zemlje donesene kao jedinstvene, pa se u njima mogu naći i podatci o konkretnim česticama.³⁴

3.3. Postupak dodjele zemlje i izdvajanje u javne svrhe

Postupak dodjele zemlje pokazao se je kao arhivistički najkompleksniji postupak zbog neujednačenosti vrsta odluka i načina njihova unosa u evidencije. Za razliku od odluka o utvrđivanju subjekata, odluke o dodjeli sadrže detaljne informacije o samoj zemlji, poput bivših vlasnika, broja zemljoknjižnoga uloška i katastarske čestice koja se dodjeljuje. Neke odluke o dodjeli odnose se samo na dodjelu zemlje agrarnim interesentima,³⁵ a neke druge odluke uz dodjelu agrarnim subjektima obuhvaćaju i dodjelu doseljenim kolonističkim obiteljima, dodjelu na upravljanje kotarskim i mjesnim narodnim odborima, izdvajanje zemlje kao op-

³³ Usp. HR-HDA-1167.6.2.20.3.3., Dubrovnik, Ostale odluke o utvrđivanju subjekata i dodjeli zemljišta.

³⁴ Usp. HR-HDA-1167.6.2.3.2.2.59., Benkovac, Odluke o utvrđivanju agrarnih subjekata, Žegar, Odluka o utvrđivanju agrarnih subjekata i dodjeli zemljišta.

³⁵ Usp. HR-HDA-1167.6.2.1.3.2.1., Batina, Odluke o dodjeli zemljišta, Batina, Odluka o dodjeli zemljišta.

Red. br.	Opis mjesta	Broj odluke	Datum
1	Kišinec 316 (1122-1162)		
2	Zagreb 621 (1114-1110) - Zvonjara (1121-1110)		
3	Kalvarija u Biskupcu 121 (1111-1111)		
4	Zagreb - dolina 111 (1121-1111)		
5	Zagreb - 20 ul. 110 (1111-1111)		
6	Gradišće - novo selo (Luka polje) 112 (1101-1101)		
7	" " " " (Luka polje) 113 (1111-1111)		
8	Kalvarija 114 (1111-1111)		
9	Kalvarija - nova trgova 115 (1111-1111)		
10	Kalvarija 116 (1111) - Zvonjara		
11	Gradišće - novo selo (Luka polje) 117 (1111-1111)		
12	Gradišće - novo selo (Luka polje) 118 (1111)		
13	Kalvarija - Biskupcu 119 (1111) - Zvonjara		
14	Kalvarija 120 (1111) - Zvonjara		
15	Zagreb 121 (1111)		
16	Zagreb 122 (1111)		
17	Zagreb 123 (1111)		
18	Zvonjara za vrhu slobodnjara	111/47	
19	Vodno je Zagreb	226/47	
20	Kuća 1111 kod Kalvarije	66/46	
21	F. D. Akademiar	Na 204/46	
22	E. m. m. gimnazija 111	Na 100/47	
23	Kalvarija - nova škola	Na 21.7/46	
24	S. D. # 1. k. g. m.	Na 117/47	
25	Tehnika fakultet	Na 117/47	
26	Gl. g. g. v. škole - m. d.	Na 205/47	
27	V. g. g. g. škole - m. d.	Na 203/47	
28	S. D. za javne škole	Na 2020/47	

Slika 6. Evidencija odluka o dodjeli zemljišta za grad Zagreb, u kojoj je dio odluka evidentiran kao upis mjesta u kojem se pojedinačnim fizičkim ili pravnim osobama dodjeljuje zemlja, a dio odluka kao pravna osoba kojoj se dodjeljuje zemljište. HR-HDA-1167.6.2.103.1.3.1.

ćenarodne imovine,³⁶ što u evidencijama, kada je riječ o jedinstvenoj odluci u kojoj se nalazi više svrha dodjele i izdvajanja, nije posebno navedeno. Odluke o dodjeli zemlje evidentirane su i odlagane prema različitim kriterijima. U većini slučajeva, u evidencije je unesen naziv mjesta, tj. katastarskih općina s napomenom "k.o." ili samo naziv mjesta bez ikakve dodatne oznake, a rjeđe upisi mjesta s oznakom "p.o." za poreznu općinu, u kojima se nalazi zemlja koja se dodjeljuje interesentima koji su pojedinačno navedeni u odlukama.³⁷ Međutim, ti popisi ne sadrže samo nazive mjesta u kojima se pojedinačno navedenim subjektima dodje-

³⁶ Usp. HR-HDA-1167.6.2.1.3.2.7., Batina, Odluke o dodjeli zemljišta, Branjin Vrh, Odluka o dodjeli zemljišta.

³⁷ Usp. HR-HDA-1167.6.2.3.4.3.1., Karlovac, Evidencija odluka o dodjeli zemljišta.

ljuje zemlja, nego i konkretne fizičke ili pravne osobe kojima se dodjeljuje zemlja ili im se zemlja daje na daljnje raspolaganje u javne svrhe. Tako se, primjerice, neke odluke o dodjeli za Grad Zagreb pretražuju prema mjestima u kojima su subjekti dobili zemlju, a neke prema imenima pravnih osoba koje su dobile zemlju – primjerice Vodovod Grada Zagreba, Tehnički fakultet, Gradski narodni odbor i dr. – te su u istom popisu navedene odluke koje je donijela Gradska komisija i odluke koje je donijelo Ministarstvo poljoprivrede (*Slika 6*).

Dakle, u evidencijama o dodjeli koje su napravljene za svaku komisiju zasebno ne nalaze se samo odluke pripadajućih kotarskih i gradskih komisija, nego i odluke koje je prema svojoj nadležnosti donijelo Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva. Nedosljednosti u bilježenju odluka vide se i u drugim komisijama. Primjerice, u evidenciji o dodjeli Kotarske komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju Labin navedene su u istoj evidenciji pojedinačno pravne i fizičke osobe čije je zemljište ekspropirano i dodijeljeno drugim osobama, a za druge odluke s istoga popisa navedene su osobe koje dobivaju zemlju, što znači da su odluke evidentirane na temelju dva potpuno različita kriterija bez ikakve napomene. Kao i kod prethodnih postupaka, sve odluke koje imaju pripadajuću evidenciju odložene su prema postojećim evidencijama usprkos navedenim nedosljednostima.

Poseban izazov prilikom sređivanja gradiva predstavljale su odluke i rješenja kojima se zemlja dodjeljuje u javne svrhe. Odluke o dodjeli i izdvajanju zemlje u javne svrhe koje nisu evidentirane prvotno su bile podijeljene u zasebne podserije unutar svake komisije za koju je gradivo postojalo te je uglavnom bilo odloženo prema urudžbenim brojevima Ministarstva poljoprivrede i šumarstva jer je najvećim dijelom i bila riječ o odlukama koje je donijelo Ministarstvo. Naknadno je utvrđeno da je MPŠ vodilo i posebne popise o dodjeli u javne svrhe koji primarno obuhvaća razdoblje od 1945. do sredine 1947. godine, iako je evidentiran i manji broj kasnijih odluka, a odnosi se na područje cijele Hrvatske. Riječ je o Kronološkom pregledu odluka i rješenja o izdvojenim nekretninama iz Zemljišnog fonda agrarne reforme i kolonizacije NRH u kojem su evidentirane odluke od broja 1 do 352 te pregledu istih odluka prema okruzima, oblastima i zasebno za Grad Zagreb. U toj su evidenciji upisane isključivo odluke koje je donijelo Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva.

Sve odluke koje su evidentirane na tom popisu, a pronađene su u gradivu kao neevidentirane odluke, izdvojene su iz cjelina u kojima su se nalazile te su pridružene postojećoj evidenciji. Ta je evidencija zajedno s pronađenim pripadajućim odlukama i prepiskama izdvojena u posebnu podseriju koja se nalazi na kraju serije. Odluke koje nisu obuhvaćene nijednom od postojećih evidencija nalaze se i dalje kao posebna podserija s ostalim odlukama o dodjeli unutar pojedinih komisija, bilo da se odnosi na dodjelu interesentima ili na dodjelu u razne druge svrhe. Kriterij prilikom odlaganja odluka koje nisu donosile kotarske ili gradske komisije, nego Ministarstvo, bila je teritorijalna pripadnost zemljišta po-

družu pojedine komisije. Te cjeline sadrže i raznu korisnu prepisku o dodjeli te je gradivo, s obzirom na to da je riječ i o preostalim neevidentiranim odlukama Ministarstva i komisija na nižim razinama, odloženo kronološki. Takvoga je neevidentiranoga gradiva u svakoj komisiji nakon reorganizacije gradiva ostalo razmjeno malo.

3.4. Postupak ukidanja agrarnih odnosa feudalnoga karaktera

Postupak ukidanja agrarnih odnosa feudalnoga karaktera odnosi se na područje Dalmacije te Istre i Primorja, u kojima kroz 19. stoljeće i nadalje, zbog specifičnih političko-društvenih okolnosti agrarne reforme nisu u potpunosti provedene.³⁸ Novi je zakon konačno trebao razriješiti sve agrarne odnose koji su ostali otvoreni i neriješeni u prethodnim razdobljima. Agrarne komisije utvrđivale su je li riječ o feudalnim odnosima, a ako je to bio slučaj, zemlja je agrarnim odlukama oduzeta vlasniku i dodijeljena obrađivačima koji su dokazali trajni feudalni odnos. U tom je slučaju bila riječ o pozitivnim odlukama. Ako obrađivač nije uspio dokazati da trajno i uz naknadu obrađuje zemlju vlasnika, za njega je donesena negativna odluka.

I u tom postupku za prvotno donesene pozitivne odluke postoje dvije vrste evidencija. Prve su popisi u zajedničkim knjigama koje predstavljaju evidencije za više kotarskih komisija, od kojih svaka ima svoj popis koji počinje brojem 1. Riječ je o dvije knjige: *Dalmatinski agrar I* te *Dalmatinski agrar II* i *Primorje*.³⁹

Odluke su u tim knjižnim evidencijama grupirane u pravilnom brojčanom nizu i najčešće u abecednim cjelinama, iako to nije uvijek slučaj i iznimke su dosta česte, zbog čega je prilikom pretrage uvijek potrebno proći cijelu evidenciju i ne oslanjati se u potpunosti na abecedne nizove. Druga vrsta evidencija su imenici izrađeni za svaku komisiju zasebno, u koje su obrađivači uneseni abecednim redom prezimena. Odluke evidentirane u imeničnim evidencijama nastavljaju se brojčanim nizom kojim završavaju odluke evidentirane u knjigama. Za prvotno donesene negativne odluke nisu se vodile posebne evidencije te su one odlagane abecednim redom obrađivača kojima se negira feudalni odnos i pravo na zemlju, a prilikom sređivanja fonda utvrđeno je i da se u gradivu nalazi velika količina prvotno donesenih pozitivnih odluka koje nisu evidentirane. Usporedbom se je pokazalo da je riječ o većem broju multiplikata, ali i dalje je u gradivu ostao veći broj odluka za koje nije utvrđeno da su multiplikati, te su izdvojene u posebne posderije.

³⁸ Šimončić-Bobetko, "Agrarno pitanje u Dalmaciji između dva rata," str. 121-128.

³⁹ HR-HDA-1167.6.1.13., Ukidanje agrarnih odnosa feudalnoga karaktera, Evidencija odluka za kotarske i gradske komisije.

Cjeline su prvotno bile podijeljene na pozitivne, negativne i drugostupanjske odluke te su u nekim komisijama postojale veće cjeline s pozitivnim odlukama bez broja. To se nakon detaljnijega uvida u gradivo i širi kontekst pokazalo kao samo djelomično točna podjela koja često pogrešno navodi na ishod konačne odluke nakon uloženi žalbi.

Određeni broj pozitivnih odluka na koje su uložene i uvažene žalbe i za koje je postojala napomena u evidenciji bile su izdvojene iz niza i odložene abecednim redom s negativnim odlukama. Međutim, uvidom u gradivo i usporedbom s drugostupanjskim odlukama utvrđeno je da je među odlukama koje su bile evidentirane kao pozitivne ostao određen broj odluka koje su kasnije izmijenjene u negativne, a za to ne postoji uvijek napomena u evidenciji, a među negativnim odlukama bila je određena količina odluka koje su kasnije drugostupanjskim odlukama ukinute ili izmijenjene u pozitivne. Zato je odlučeno da se podserije s odlukama ne nazivaju prema tomu jesu li ili nisu inicijalno donesene kao pozitivne ili negativne, nego da kriterij bude jesu li odluke ili nisu unesene u postojeće evidencije. Sve neevidentirane odluke, bile one pozitivne ili negativne, spojene su u jednu cjelinu te odložene abecednim redom obrađivača.

Spajanju prvostupanjskih i drugostupanjskih odluka pristupljeno je i zato što se je kriterij razvrstavanja odluka drugostupanjskih postupaka prema abecednom redu žalitelja pokazao kao nepraktičan za pretraživanje gradiva, pogotovo kod komisija koje sadrže veliku količinu drugostupanjskih odluka. Naime, u slučaju prvotno donesenih pozitivnih odluka za obrađivače, žalitelji su najčešće bili bivši vlasnici, a u slučaju negativnih odluka, žalitelji su uglavnom bili obrađivači kojima nije priznat feudalni odnos, pa je sâm abecedni red kao kriterij na neki način bio neujednačen i zahtjevan za pretraživanje, pogotovo bez dobrog poznavanja širega konteksta. S obzirom na to da se je prilikom oblikovanja evidencija vodilo načelom popisivanja obrađivača, a ne vlasnika, i s obzirom na prethodno navedene razloge, i tu je odlučeno pristupiti sređivanju gradiva prema načelu da sve odluke u vezi s istim postupkom i s istom prvostupanjskom odlukom treba odložiti na istom mjestu. U naslovu predmeta drugostupanjske odluke navedeni su broj odluke drugostupanjskoga tijela, ime žalitelja i mjesto odakle on dolazi, datum i broj prvostupanjske odluke na koju se žali te nadležno prvostupanjsko tijelo koje je donijelo prvostupanjsku odluku. U rubrici o obavijesti stranaka, osim ostalih, navedeni su *žalitelj* i *obrađivač/vlasnik*, kod čega je prebrisana nepotrebna kategorija (*vlasnik* ako je riječ o obrađivaču i obrnuto). Kako bi se drugostupanjske odluke spojile s prvostupanjskima, drugostupanjske odluke najprije su razdvojene na dvije glavne cjeline – jednu su činile odluke čiji su žalitelji bili bivši vlasnici, a drugu su činile odluke čiji su žalitelji bili obrađivači. Prvotna pretpostavka, koja se u pravilu pokazala točnom, bila je da se vlasnici žale na pozitivne odluke kojima je njihova zemlja dodijeljena obrađivačima. Te drugostupanjske odluke potom su odložene abecednim redom obrađivača, pa je potom

napravljen uvid u sve postojeće evidencije kako bi se utvrdilo kojoj prvostupanjskoj odluci pripada nepodijeljena drugostupanjska odluka. Spajanje odluka uvelike je olakšalo to što su u svim postojećim evidencijama za taj postupak brojevi odluka koje su donijele nadležne prvostupanjske komisije, a na koji se drugostupanjske odluke pozivaju.

Za drugostupanjske odluke u kojima su žalitelji bili obrađivači također je točno pretpostavljeno da se u najvećoj mjeri odnose na prvotno donesene negativne odluke. Nakon što su odložene abecednim redom prezimena obrađivača, te su odluke uspoređene s neevidentiranim odlukama o ukidanju agrarnih odnosa te su odložene uz pripadajuće prvostupanjske odluke. U manjem broju slučajeva na pozitivne odluke žalili su se i sami obrađivači.

Za drugostupanjske odluke kojima su ukinute prvostupanjske prvostupanjsko je tijelo često donosilo nove odluke pod istim brojem, ali s kasnijim datumom. Gdje god je usporedbom gradiva utvrđena takva veza, odluke su spojene.

U gradivu je bila i određena količina odluka o obnovi postupka, a te su odluke donesene na temelju molbi kojima su prethodile odluke Oblasne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju u Splitu, a one su donesene na temelju prvostupanjskih odluka. U tom je slučaju bilo teže spojiti odluku o obnovi postupka s prvostupanjskom odlukom jer brojevi odluka oblasne komisije u pravilu nisu upisani u evidencije, ali pretragom prema imenima obrađivača najčešće su takve odluke uspješno spojene s pripadajućim prvostupanjskim odlukama.

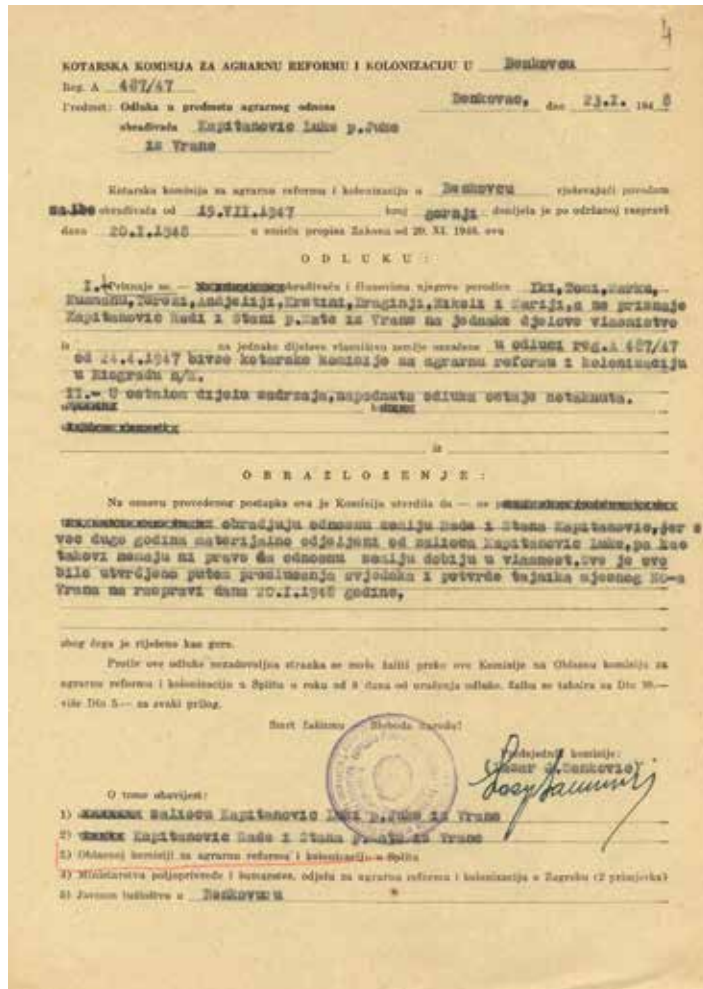
Ukidane i reorganizirane komisije tijekom trajanja reforme predstavljale su dodatan problem. Naime, drugostupanjske su odluke dostavljane komisijama koje su preuzele teritorijalnu nadležnost nad područjem ukinute komisije. U tom su slučaju drugostupanjske odluke ili ponovno donesene prvostupanjske odluke koje su pronađene u neevidentiranom gradivu novih komisija pridružene pripadajućim prvostupanjskim odlukama ukinutih komisija za koje postoje evidencije.

Za primjer možemo uzeti kotarsku komisiju Benkovac, koja je preuzela dio odluka iz teritorijalne nadležnosti kotarske komisije Biograd. Dio prvostupanjskih odluka evidentiran je u popisima za komisiju Biograd uz napomenu da su odluke prešle u kotar Benkovac, ali one nisu posebno izdvojene iz gradiva niti evidentirane u novoj komisiji. S obzirom na načelo odlaganja odluka prema postojećim evidencijama, odluke su ostavljene prema evidencijama u komisijama koje su prvotno donijele odluke. Međutim, u slučaju uvažениh žalbi i(li) nanovo donesenih odluka, nove odluke za navedene prvostupanjske donosila je komisija Benkovac, ali ni te odluke nisu bile posebno evidentirane, pa su, gdje god je pronađena veza, odložene uz odluke koje su prvotno donesene. Takav je slučaj primjerice s odlukom koja je evidentirana u Biogradu na Moru pod evidencijskim brojem 4 (*Slika 7*). Tu je odluku donijela komisija Biograd na Moru, a kasnije ju je pod istim brojem i pozivajući se na nju izmijenila komisija Benkovac (*Slika 8*).

Bez detaljnoga poznavanja rada komisija i prijenosa teritorijalne nadležnosti zbog administrativnih promjena u ovom bi slučaju bilo vrlo lako previdjeti izmijenjenu odluku, pa su one pridružene kako bi njihovo pretraživanje bilo olakšano.

Slika 7. Odluka Kotarske komisije Biograd na Moru od 1. ožujka 1947. o ukidanju agrarnih odnosa feudalnoga karaktera, za obrađivača Luku Kapitanovića iz Vrane i članove njegove obitelji. Zemljište je 1946., kada je donesena odluka, bilo u vlasništvu Zemaljskoga poljoprivrednoga dobra Vrana. HR-HDA-1167.6.2.4.2.2.4.

Slika 8. Odluka Kotarske komisije Benkovac od 20. siječnja 1948. o ukidanju agrarnih odnosa feudalnoga karaktera za obradivača Luku Kapitanovića iz Vrane i članove njegove obitelji. HR-HDA-1167.6.2.4.2.2.4.

Slična je situacija i s odlukama koje je od komisije Biograd na Moru preuzela komisija Zadar. Oblasna komisija u Splitu u nekim drugostupajskim odlukama koje se odnose na odluke biogradske komisije kao nadležnu komisiju navodi komisiju Zadar, koja je preuzela dio odluka (Slika 9 i Slika 10). Sve odluke za koje je utvrđena pripadnost prvostupajskim odlukama iz biogradske komisije uz njih su i odložene.

Svetog. Negot 8018/47

KOTARSKA KOMISIJA ZA AGRARNU REFORMU I KOLONIZACIJU U Biogradu n/a *46*

Broj 117 — Reg. A 2284/47 — Biograd dne 2/5 1947 194

Predmet: Odluka u predmetu agrarnog
odnosu obrađivača Liška Mara
iz Filipjakova

Kotarska komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju u Biogradu rješavajući povodom
izjave obrađivača od 10/2 1947 broj IV-117 donijela je po održanoj raspravi
dana 11/3 1947 u smislu propisa Zakona od 20. XI. 1946. ovj.

O D L U K U

Da — Priznaje se obrađivača ~~osobitno njegove porokice~~

iz Filipjakova na jednaka dijelove vlasništva zemlje označena Novak u.k.o. Filipjak
u površini od 10 ari kulture
uknjižene vlasnosti F.H. Jugoslavije/s.p.o. Vrana/ te će se nakon promjene su
njih uknjižiti

O B R A Z L O Ž E N J E

Na osnovu pravednog postupka ova Komisija je — ~~utvrdila~~ utvrdila da postoji odnos feudalnog ka-
raktera, osobito stoga što je obrađivač ova zemljište obrađivao od g.1900 do
danas u kantskom odnosu

zbog čega je rješeno kao gore

Protiv ove odluke nezadovoljna stranka se može žaliti preko ove Komisije na Oblastnu komisiju za
agrarnu reformu i kolonizaciju u Splitu. Žalba se takirno uz Din. 30 — više Din. 5 — za svaki prigod.
Šok za žalbu je 8 dana.

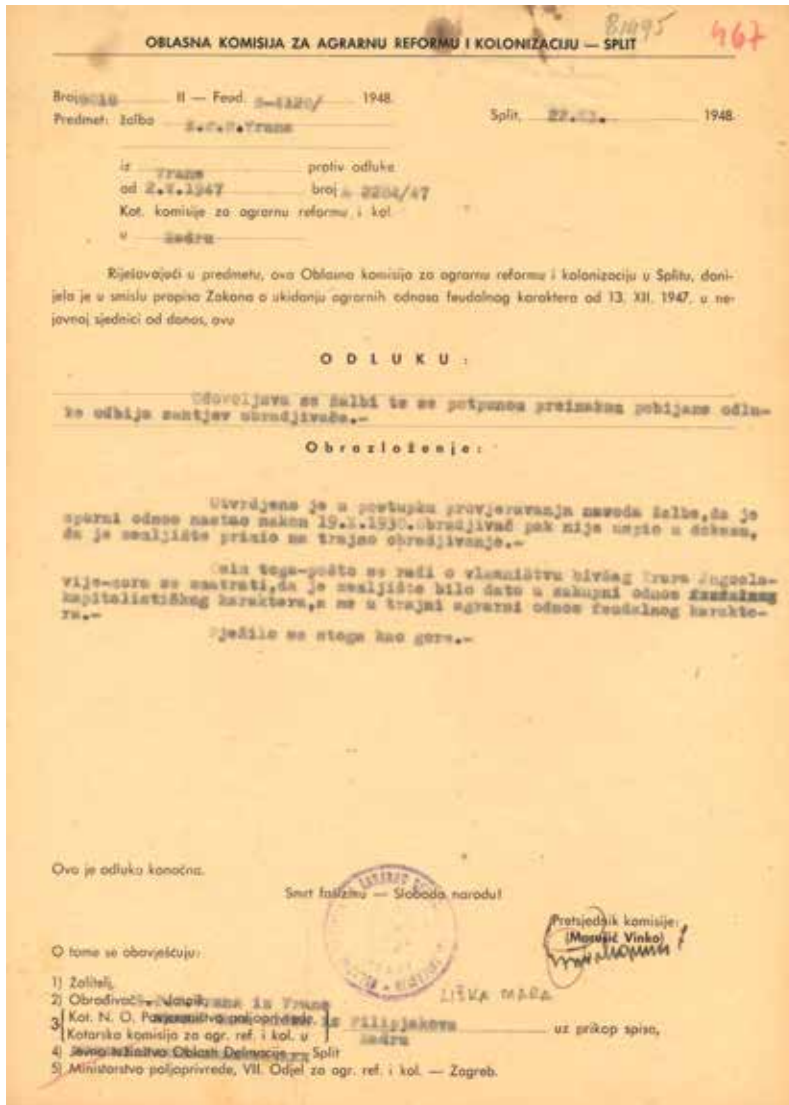
Smeti foliznu — Sloboda narodu!

Pretprednik komisije

O tome obavijest

- 1) obrađivaču Liška Mara iz Filipjakova
- 2) vlasniku na ruke Mirka Dorića, spr. s. p. o. Vrana
- 3) Oblastnoj komisiji za agrarnu reformu i kolonizaciju u Splitu

Slika 9. Odluka Kotarske komisije Biograd na moru o ukidanju agrarnih odnosa feudalnoga karaktera za obrađivača Mara Liška iz Svetoga Filipa i Jakova pod izvornim brojem 2284/47, popisana u evidenciji komisije Biograd pod brojem 467. On je prema toj odluci zemljište trebao preuzeti od Zemaljskoga poljoprivrednoga dobra Vrana (HR-HDA-1167.6.2.4.2.2.467). Kasnije je promjenom nadležnosti tu i druge odluke biogradske komisije preuzela Kotarska komisija Zadar.

Slika 10. Odluka Oblasne komisije Split Z-4120/1948, kao odgovor na žalbu Zemaljskoga poljoprivrednoga dobra Vrana, u vezi s dodjelom zemljišta Maru Liški iz Vrane, pozivala se je na odluku Kotarske komisije Biograd na moru br. 2284/47, kao da ju je donijela Kotarska komisija Zadar. Prema odluci Oblasne komisije Split zemljište je trebalo vratiti Zemaljskomu poljoprivrednomu dobru Vrana (HR-HDA-1167.6.2.4.2.2.467). Slični su primjeri brojni.

Usprkos detaljnoj usporedbi odluka, i dalje je preostao manji broj drugostupanjskih odluka za koje nisu pronađene pripadajuće prvostupanjske odluke. One su odlagane u posebne podserije svake komisije prema brojevima prvostupanjskih odluka na koje se odnose, i to nakon drugostupanjskih odluka koje se odnose na više prvostupanjskih odluka istovremeno, tamo gdje takve postoje.

3.5. Posebne cjeline u podserijama

Gradivo je sadržavalo veću količinu sudskih rješenja i zaključaka dostavljenih Ministarstvu poljoprivrede od nadležnih sudova. Najvećim su dijelom doneseni na temelju odluka o utvrđivanju objekata, kada je riječ o sudskim spisima o uknjižbi oduzete zemlje na Zemljišni fond agrarne reforme i kolonizacije, te na temelju odluka o dodjeli, kada je riječ o uknjižbi zemlje na privatne ili pravne osobe kojima je dodijeljeno zemljište. S obzirom na to da je manja količina sudskih spisa već bila pridodana pripadajućim odlukama, a veća količina izdvojena u zasebne podserije, te je u njihovu odlaganju postojala nedosljednost, odlučeno je da se, gdje je to moguće, sudski spisi spoje s pripadajućim agrarnim odlukama na koje se pozivaju. Cjeline *Ostali sudski spisi* odnose se na manju količinu raznih sudskih spisa za koje nisu pronađene pripadajuće odluke na koje se odnose ili brojevi odluka nisu navedeni u njima, a pretraživanje odluka prema dostupnim podacima iz spisa nije dalo rezultata. Takvoga je nepodijeljenoga sudskoga gradiva nakon spajanja ostalo razmjerno malo te je odloženo prema brojevima sudskih spisa. Što se tiče sudskih spisa, gradivo koje je Ministarstvu poljoprivrede dostavila komisija Đakovo sadrži i veću količinu sudskih odluka o konfiskaciji imovine osoba njemačke nacionalnosti koje je donio Kotarski narodni sud Đakovo. To je gradivo izdvojeno kao posebna cjelina.

Pojedine kotarske komisije sadrže posebne cjeline koje se odnose na razna razrješenja starih agrarnih odnosa, tj. prijava koje su podnesene na temelju zakona donesenih prije Drugoga svjetskoga rata i velikim se dijelom odnose na obustave postupaka. Takve cjeline mogu se naći primjerice u gradivu komisija Krk ili Sinj, a gradivo agrarne komisije u Rabu sadrži i zasebnu imeničnu evidenciju s pripadajućim odlukama o priznavanju pravomoćnosti odluka bivšega Sreskoga agrarnoga suda u Pagu i Sreskoga agrarnoga suda u Rabu iz razdoblja 1931.-1941. godine.

Cjeline koje sadrže raznu prepisku uglavnom se odnose na manju količinu prepiske pojedinih komisija u kojoj se mogu naći podatci u vezi s konkretnim agrarnim postupcima te je stoga tamo gdje postoji sačuvana kao dio podserije s odlukama i odlučeno je da bude snimljena. Takvo je gradivo odlagano prema urudžbenim brojevima Ministarstva poljoprivrede.

4. Zaključak

Rad na izradi poboljšane strukture gradiva Odjela za agrarnu reformu i kolonizaciju Ministarstva poljoprivrede NRH, tj. njegove šeste serije (Provedba agrarne reforme) pretvorio se je u dugotrajan posao čiji je cilj nakon uvida u nedosljedno odloženo gradivo bio grupirati povezane agrarne odluke iz nadležnosti kotarskih i gradskih, okružnih i oblasnih agrarnih komisija te odluka koje je donijelo Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva radi bržega pretraživanja odluka i omogućavanja lakšega i efikasnijega pristupa cjelokupnomu povezanom gradivu. Nakon što je utvrđeno koje pojedinačne i skupne evidencije postoje, gradivo je u najvećoj mogućoj mjeri odloženo prema njima, a preostalo gradivo odloženo je prema najboljim pronađenim rješenjima za pojedine vrste neevidentiranih odluka i raznih spisa. Sređivanjem gradiva u velikoj je mjeri postignut taj cilj, ali u gradivu su i dalje su ostali neki problemi koji otežavaju pretraživanje. Zbog velikoga broja odluka koje nisu evidentirane, evidencija koje su postojale, ali nisu pronađene u gradivu ili su pak povremeno manjkave i nedosljedne, ukazane potrebe za proširenjem informacija za pretraživanje, ali i same činjenice da je gradivo sređivano za potrebe digitalizacije i što šire dostupnosti, donesena je odluka da se nakon cjelokupne arhivističke obrade serije fonda izradi analitički popis agrarnih odluka i povezanoga gradiva. Za izradu takvoga zahtjevnoga cjelokupnoga popisa u planu je angažman više osoba te je u tijeku izrada preciznih uputa o grafičkom oblikovanju upisa i podacima koje je za svaku vrstu odluke potrebno navesti kako bi pretraga dala što bolje rezultate. Posao analitičkoga popisivanja svakako ne olakšava činjenica da su nedosljednosti u pisanju prezimena, imena i pravnih osoba u evidencijama i odlukama vrlo česte, da se velik broj odluka odnosi na strana prezimena i imena koja su na više mjesta različito pisana te da je tekst na brojnim odlukama često teško čitljiv. Međutim, uz precizne naputke za pretraživanje analitičkoga popisa taj bi dugotrajan posao trebao rezultirati još više olakšanim pretraživanjem, kako za djelatnike arhiva tako i za korisnike, te bi time dugoročno trebao biti zaokružen rad na obradi toga gradiva.

POPIS IZVORA

Arhivsko gradivo

HR-HDA-1167. Ministarstvo poljoprivrede Narodne Republike Hrvatske. Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju.

Službena glasila

Narodne novine (Zagreb), 1946, 1947.

Literatura

Car, Tomislav. "Agrarna reforma i oduzimanje imovine Srpskoj pravoslavnoj crkvi na području Pakračke eparhije 1945.-1948. godine." *Časopis za suvremenu povijest* 43, br. 2 (2011): str. 521-550.

Dobronić, Draško. "Prilog poznavanju terminoloških promjena osnovnih agrarnih pojmova." *Sociologija i prostor* 75-76 (1982): str. 27-43.

Jakab, Hrvoje. "Ministarstvo poljoprivrede Narodne Republike Hrvatske (1947-1951)." Sumarni inventar fonda. Hrvatski državni arhiv: Zagreb, 2016. (dopune 2020.).

Josipović, Slađana. "Provedba agrarne reforme na crkvenim posjedima u Đakovačkom dekanatu 1945.-1948." *Scrinia Slavonica* 12 (2012): str. 295-322.

Josipović, Slađana. "Provedba Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji na posjedima Kongregacije sestara sv. Križa u Đakovu." *Zbornik Muzeja Đakovštine* 9 (2009): str. 51-68.

Laušić, Ante. "Osnovne značajke kolonizacijskih procesa na jugoslavenkom prostoru 1918-1948." *Migracijske i etničke teme* 5, br. 1 (1989): str. 27-42.

Maticka, Marijan. "Društvene promjene na selu u Hrvatskoj u vrijeme provođenja agrarne reforme i kolonizacije (1945-1948)." *Časopis za suvremenu povijest* 9, br. 2 (1977): str. 69-79.

Maticka, Marijan. "Kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948. godine." *Časopis za suvremenu povijest* 19, br. 2 (1987): str. 27-53.

Maticka, Marijan. "Organi za provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Jugoslaviji (1945-1948)." *Arhivski vjesnik* 31 (1987): str. 29-37.

Maticka, Marijan. "Razrješenje kolonatskih odnosa u agraru Dalmacije (1945-1948)." *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 21 (1988): str. 137-144.

Maticka, Marijan. "Sudjelovanje Hrvatske u saveznoj kolonizaciji 1945-1948. godine." *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 11 (1981): str. 289-322.

Maticka, Marijan. "Uvjeti i okolnosti za provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Hrvatskoj 1945. godine." *Časopis za suvremenu povijest* 10, br. 2 (1978): str. 5-15.

Maticka, Marijan. "Zemljovlasnički odnosi u Hrvatskoj od 1945. do 1953." *Sociologija i prostor* 125-126 (1994): str. 191-201.

Maticka, Marijan. *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj od 1945. do 1948.* Zagreb: Školska knjiga, 1990.

Šimončić-Bobetko, Zdenka. "Agrarna reforma na području Hrvatskog zagorja, Međimurja i Podravine u međuratnom razdoblju (1918-1941)." *Povijesni prilozi* 7, br. 7 (1988): str. 31-76.

Šimončić-Bobetko, Zdenka. "Agrarno pitanje u Dalmaciji između dva rata (1918-1941)." *Povijesni prilozi* 8, br. 8 (1989): str. 91-141.

Trogrlić, Stipan. "Katolička crkva u Istri i agrarna reforma (1946.-1948.) – primjer Pazinskog dekanata." *Tabula* 12 (2014): str. 245-255.

Trogrlić, Stipan. "Napetosti i sukobi između Katoličke crkve u Istri i Oblasnog Narodnog odbora za Istru 1945.-1947." *Historijski zbornik* 67, br. 2 (2014): str. 323-343.

Vilfan, Sergij. "Sređivanje arhivske građe: 1. Sređivanje." U *Priručnik iz arhivistike*, ur. Bernard Stulli, str. 107-127. Zagreb: Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, 1977.

Summary

THE AGRARIAN REFORM IN CROATIA 1945-1948: ARCHIVAL PERSPECTIVE

The records of the Department for the Agrarian Reform and Colonisation of the Ministry of Agriculture of the People's Republic of Croatia (NRH) i.e. its sixth series (The Implementation of the Agrarian Reform) mostly contain agrarian decisions issued firstly by the county and municipal, later the district agrarian commissions in the territory of the NRH, as well as decisions issued by the Ministry of Agriculture and Forestry (1945-1947) and its successor the Ministry of Agriculture (1947-1951) during the period of the implementation of the agrarian reform from 1945 to 1948, with few various decisions issued later on, until 1951. The Ministry of Agriculture acquired, registered and systematised these decisions that had mostly been created by the activities of its predecessor, the Ministry of Agriculture and Forestry. The reform was carried out via four basic procedures – the procedure on ascertaining agrarian objects (physical and legal persons who had a land surplus), the procedure on ascertaining agrarian subjects (physical persons with little land), assigning land, and in the territory of Istria and Dalmatia feudal agrarian relations were ascertained and abolished i.e. the colonate and sharecropping, together with enforced auctions in Istria. After gaining a detailed insight in the records it had been ascertained that large interventions were necessary in order to achieve a more homogenous records structure that would enable easier search of decisions. The paper gives a short outline of the agrarian reform, its legal framework and the authorities that implemented it,

whereas greater emphasis was put on the practical work with records, the problems during the systematization of decisions pertaining to individual procedures and records related to the reform that, however, are not directly part of procedures that were carried out. It also addresses the reasons for partial change of the previous structure and solutions found regarding the arrangement, mostly carried out in the context of digitization.

Keywords: *agrarian reform; agrarian decisions; Ministry of the Agriculture of the People's Republic of Croatia; Department for the Agrarian Reform and Colonisation; agrarian objects; agrarian subjects; assigning land; agrarian relations*

Translated by Marijan Bosnar